

Kitap Tanıtımı

Dr. Ali Rıza GÜL*

Salih AKDEMİR, *Kur'an ve Laiklik Toplumsal Uzlaşma ve Barışa Kur'an'ın Katkısı*, Form Yayınları, İstanbul, 2000.

Dinin öngördüğü dünya görüşü ile devletin öngördüğü dünya görüşü, dinin amaçları ile devletin amaçları her zaman örtüşmediğinden insanlık tarihinin bilebildiğimiz dönemlerinde din – devlet ilişkileri nazik bir düzlem üzerinde seyretmiştir. İşin nazikliği belli bir inanç, ibadet, ahlak ve hukuk sistemine sahip Yahudilik, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlerde daha da artmıştır. Bu dinlerin 'semavi' ve 'kutsal' hüviyetlere sahip olmaları, dolayısıyla öğretilerinin neredeyse tamamının 'mutlak doğrular' olarak görülmesi, din ve devlet ilişkilerinin zaman zaman haddinden fazla gerginleşmesine, hatta bazen savaşa dönüşmesine yol açmıştır.

Son derece nazik bir durum arzetmesi, din ve devlet ilişkileri konusunu siyasi açıdan olduğu kadar bilimsel açıdan da önemli bir konuma getirmiştir. 1789'daki Fransız devriminden sonra din kurallarının yasama, yürütme ve yargıdan peyderpey soyutlanması, laikliğin benimsenmesi ile de tam bir soyutlanmanın gerçekleşmesi konunun önemini daha da artırmıştır. Gerek bilim adamları, gerekse siyaset adamları bu konu üzerinde fikir imal etmişler, fikirlerini çeşitli platformlarda dile getirmişlerdir. Bu bağlamda hem Batı, hem de İslâm dünyasında dikkate değer görüşler ve eserler ortaya çıkmıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi öğretim üyelerinden Prof.

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dr. Salih AKDEMİR'in *Kur'an ve Laiklik* isimli araştırması da işte bu bağlamda ortaya çıkan eserlerdendir.

Araştırmasının Önsöz'ünde laiklik sorununu *olmak ya da olmamak* sorunu olarak gören (s. 2) yazar, laiklik mücadelesini *insan olmayı tercih edenlerle insan olmayı reddedenler arasındaki onurlu mücadelenin adıdır* (s. 3) şeklinde tanımlamakla, araştırmasının hemen başında tarafsız kalmayacağını son derece açık bir ifadeyle dile getirmiş olmaktadır. Ancak laisizm ile sekülerizmin İslâm dünyasında ortaya çıkmamasını Kur'an'ın bu dünya ile ilgili öğretilerine bağlaması (s. 125 vd.), bu cümleyi Batı'da laikliğin ortaya çıkışı bağlamında sarfettiği anlaşılmaktadır. Tarafsız kalmaması sebebiyle olmalı ki, başından sonuna kadar yapıtında kendinden emin, iddialı ve kesin yargı cümlelerinin hakim olduğu bir üslup izlemektedir. Yapıtının Giriş kısmını bile aynı üslupla kaleme aldığı görülmektedir.

Yazarın ifadeleriyle çalışmanın amacı (ss. 5-6), insanın yeniden insanlaştırılması bağlamında laiklik anlayışına aşkın bir boyut eklemek, ülkemizde laiklik konusunda henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşturulmamış bazı temel kavramları bilimsel bir biçimde açıklığa kavuşturmak ve böylece toplumda egemen olan yanlış anlamaları gidermek suretiyle toplumsal uzlaşma ve barışın sağlanmasına katkıda bulunmaktır. İlerleyen sayfalardaki açıklamalarından (ss. 10-14) yazarın, aslında laiklikten sapma bir düşünce sistemi olmasına rağmen ülkemizde laiklik adı altında uygulanan ve toplumu tanrısızlaştırmayı hedefleyen laikçiliğin yanlışlığını ispat etmeyi de amaçladığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda araştırmacı, Batı'da Hıristiyanlığın, ülkemizde İslâm'ın yerine ikame edilmeleri için çaba sarfedilen vatan dini, A. Comte'cu ve E. Durkheim'ci pozitivism, seküler hümanizma-hümanist (insancı) din gibi düşünce sistemlerine atıf yapmakta, toplum değerleriyle çelişen bu görüşlerin din mensuplarının tepkilerini çekmekten ve laikliği dinsizlik olarak algılamalarına sebep olmaktan başka bir işe yaramayacağını vurgulamaktadır. Yazar, insanların bu uydurma öğretileri benimsemelerinde toplumlardaki kurumsallaşmış dinlerin ilahi vahiyden sapmalarının, bu yüzden yabancılaşma, baskı ve zulüm kaynağına dönüşmelerinin büyük bir etkisinin bulunduğunu ileri sürmekte (s. 23), böylece amaçlarına semavi dinleri en azından din - devlet ilişkisi açısından asıl mecralarına çekmeyi de amaçladığını göstermektedir. Bu noktada araştırmacı, İslâm dini ile özel olarak ilgileneceğini hissettirmekte, yapıtında Kur'an'ın laiklik ile çelişip çelişmediğini araştırmak yerine çelişmediğini göstereceğini açıkça belirtmektedir (s. 26). Kanaatimizce onun asıl amacı da budur.

Araştırmacı konuyu ayetler çerçevesinde ele alacağını, fakat İlahi Kitabın anlamını aynen aktarabilme endişesi taşıdığından laikliği tefsirlerden çok, doğrudan Kur'an-ı Kerim ışığında inceleyeceğini belirtmektedir (27). Gerçekten de Bibliyografya'da hiçbir tefsir kitabının ismi geçmemektedir. Bununla birlikte araştırmacı, ruhbilimci Karl Gustav Jung'un *ortak bilinç dışı* kuramının vahyin mahiyetini bilimsel olarak kavramamıza büyük bir

katkı sağladığını, *psişe* kuramının ise Kur'ân ayetlerine uyduğunu belirterek (30) izleyeceği yöntemle ilgili önemli bir ipucu verdikten sonra, laikliği *yabancılaşma* noktasından ele alacağını belirtmektedir (s. 31).

Psikoloji biliminin verilerini esas alan böyle bir yöntemle yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirmeye çalışan araştırmacı, konuyu iki bölümde ele almakta; Birinci Bölüm'ü laikliğin ve sekülerizmin Batı'da ortaya çıkışı sürecini tarihsel, sosyolojik ve doktriner unsurları dikkate alarak incelemeye, İkinci Bölüm'ü gerçek laikliğin Kur'ân ile çelişmediğini ispata tahsis etmekte, her iki bölümde de ilgi çekici değerlendirmeler yapmaktadır.

Fransız ihtilalinden önce Batı'da devletin temelini insan haklarının değil, Tanrı haklarının oluşturduğunu, devletin yöneticisinin hükümlerlik yetkilerini halktan değil, Tanrı'dan aldığını, bu yüzden Tanrı'nın gölgesi kabul edildiğini, dolayısıyla Tanrı'dan başka hiç kimseye karşı sorumluluğu bulunmadığını, ona karşı gelmenin Tanrı'ya karşı gelmekle özdeşliğini zikreden Akdemir, laikliğin ortaya çıkışını da işte bu iktidar ve yönetim anlayışına bağlamaktadır. Ona göre, din ve düşünce özgürlüğünü kabul etmeyen bu baskıcı yönetim anlayışının temelinde Kilise öğretileri vardır (ss. 36-37). Dünya devletinin karşısına *din devletini* koyan, bunu da *iki kılıç doktrini* ile İncil'e dayandıran ve giderek dünyevi bir baskı kurumuna dönüşen Kilise (ss. 51-54), kendi öğretilerinin mutlak ve kutsal doğru olduğunu ileri sürmüş, Kilise babaları bu görüşlere karşı çıkanların öldürülmesine onay vermişlerdir. Sadece Sen Bartelami katliamında 30 binden fazla protestan hunharca öldürülmüştür (ss. 38-40).

İşte, diyor Akdemir, *Kilisenin, hayatın bütün alanlarında uyguladığı bu acımasız ve sert tutumu, siyaset ve bilim adamlarını, sanatkarları ve halkı, Kiliş'e'ye ve onunla birlikte hareket eden krala karşı çıkmaya sevkemiştir*. Bu karşı çıkışlar zamanla meyvelerini vermiş, 1776'da Amerika'da, 1789'da Fransa'da gerçekleştirilen ihtilaller sonucu egemenliği halka veren laik devlet anlayışı doğmuştur (s. 40). Ancak bu aşamaya gelmeden önce Katolik-Latin kültür zemini üzerinde yükselen rönesans hareketi laisizmi, Germen / Anglo-Sakson kültür zemini üzerinde yükselen reform hareketi ise sekülerizmi ortaya çıkarmıştır (ss. 47-48).

Laikliğin ortaya çıkmasının en önemli gerekçesi dindir. Çünkü asıl amaçları *insanları hidayete ulaştırmak, onları ahiretteki hesap için hazırlamak ve gerçek adaleti gerçekleştirmek* olan dinlerin ve kutsal kitapların (s. 44), toplumsal gelişmeleri gözardı eden yorumları çözüm getirmekten uzaktır, bu yüzden uygulamadan kaldırılmışlardır, Batı'da Hıristiyanlığın, Türkiye'de İslâm'ın yerine laikliğin konulmasının temelinde bu gerçek yatmaktadır (s. 45). Bu durumda din, kendi özüne ve asıl kaynağına dönmek zorundadır (s. 50). Alman asıllı bir Hıristiyan din adamı olan Martin Luther bunu gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1517 yılında Wittenberg'de bir kilisenin astığı meşhur *Doksanbeş Tezi* ile Katolik Kilisesi'nin insanüstü statüsünü reddederek insanlar arasında ruhban – gayr-ı

ruhban ayırımı yapılamayacağını ve ayrı bir Kilise hukuku olamayacağını ilan etmiştir (s. 55).

Araştırmasının birinci bölümünün birinci kısmında laikliğin tarihsel arkaplanını yukarıda özetlediğimiz şekilde ortaya koyan Akdemir, ikinci kısımda din – devlet ilişkileri konusunda geliştirilen *dinsel (teokratik), araçsal, eleştirel ve liberal* yaklaşımları ele almakta; bunlar arasında dinler karşısında devletin tamamen tarafsız kalması gerektiğini savunarak din ve düşünce özgürlüğüne en fazla imkan vermesi hasebiyle toplumsal uzlaşmanın ve barışın teminatı olarak gördüğü liberal yaklaşımı tercih etmektedir (ss. 58-75).

Ülkemizdeki bazı aydınların ve bilim adamlarının bile içine düşmekten kendilerini kurtaramadıkları kavram – terim kargaşasını –ki, bunun en ilginç örneği laikliği sekülerizmin gerisinde gören Prof. Dr. Toktamış Ateş sergilemektedir– gidermek maksadıyla yazar, araştırmasının birinci bölümünün üçüncü kısmını laikçilik (laïcisme), laiklik (laïcité), sekülerizm, din ve devlet kavramlarının tanımlarına tahsis etmiştir. Yazara göre laikçilik laikliğin saptırılmış türüdür, bütün kurumları laikleştirmeyi, dini toplumdaki tamamen soyutlamayı ve tanrıtanımsızlığı devlet metafiziği statüsüne terfi ettirmeyi amaçlamaktadır. Fransa'daki *özgür okul* tartışmalarının, göçmenlerin başörtüsü problemlerinin vb. birçok sorunun temelinde dinle savaşı ve toplumda bölünmelere yol açan bu laikçi yaklaşım yer almaktadır. Ülkemizde gerilimlere sebep olan bazı uygulamaların temelinde de aynı anlayış vardır (ss. 81-87). Yazara göre laiklik, *Devletin, insanın, inanmanın herkese, her dine, her cemaate eşit mesafede bulunması ve dolayısı ile hiç kimse, hiçbir din ve hiçbir cemaat arasında herhangi bir ayırım ya da tercihte bulunmamasıdır* (s. 88). Bu konuda yazar, Doç. Dr. Sami Selçuk'un görüşlerine yer vermekte ve bu görüşleri tamamen benimsemektedir (ss. 88-89). Laikliği bu şekilde tanımlamasına rağmen yazar, din hakkında yalnızca *din, dine bakış açısına göre değişmektedir* (s. 95) demekle yetinmektedir.

Akdemir, araştırmasının birinci bölümünün dördüncü kısmında laikliğin zorunlu sonuçları üzerinde durmakta, bunları *devletin tarafsız olması, din ve düşünce özgürlüğünün gerçekleşmesi ve egemenliğin halka ait olması* şeklinde üç ana ilkeye indirgemektedir. Bununla birlikte bu üç ilkenin tam olarak uygulandığı herhangi bir ülke bulunmadığına da işaret etmektedir (ss. 98-108).

Laikliğin tarihsel süreci ve tanımı ile ilgili bilgiler verdikten ve kendi tercihlerini belirttikten sonra Salih Akdemir, araştırmasının ikinci bölümünde Kur'ân-ı Kerim'e göre laiklik sorununu ele almaktadır. Akdemir, vahiy sürecinin ürünü olmaları hasebiyle ilahi kitaplardaki ilkelerin birbirleriyle önemli ölçüde örtüşüklerini, sözelimi Hz. Musa'ya inen Tevrat'taki on emrin Hz. Muhammed'e inen Kur'ân'da da yer aldığını, bu örnekte de görüldüğü gibi peygamberlerin çeşitli zamanlarda insanlara bildirdikleri dinin özünde hiçbir değişiklik bulunmadığını, bu özün *tevhidden*

ibaret olduğunu, tevhidin ise, Allah'ın birliğine iman etmek, evrende O'ndan başka tapınılacak, yardım istenilecek ve boyun eğilecek hiçbir otorite tanımamak anlamına geldiğini, bu anlamıyla tevhidin Allah ile insan arasındaki bütün aracılığı kaldırdığını ve insanı özgürleştirdiğini, oysa Hıristiyanlığın Allah ile insan arasına Kilise'yi koymak, Hz. İsa'yı ilahlaştırmak ve din adamlarına kutsiyet izafe etmek suretiyle tevhidden ayrıldığını, Kilise tarafından yapılan yorumlarının kutsal kitapla özdeşleştirilmesi neticesinde bu ayrılığın gitgide derinleştiğini, Kur'an'ın Kilise'nin ve Hıristiyanlığın bu yanlış öğretilerine dikkat çektiğini belirterek (ss. 111-24) bölüme giriş yaptıktan sonra birinci kısımda İslâm dünyasında laisizm ile sekülerizm hareketlerinin ortaya çıkmamalarının nedenleri üzerinde durmaktadır. Akdemir'e göre, İslâm'da kilisenin ve ruhban sınıfının bulunmaması, Kur'an'ın çoğulculuğu öngörmesi ve Kur'an'ın mutlakçı gerçek anlayışını kesinlikle reddetmesi İslâm dünyasında laisizm ile sekülerizmin ortaya çıkışlarını engelleyen etkenlerdir (s. 126). Son etken bağlamında Akdemir, kendine göre bazı yanlış yorumlara da değinmekte, yaygın kanaatin aksine Cennet'in yalnızca Müslümanların tekelinde olmadığını (s. 133), *el- emr bi'l- ma'rûf ve'n- nehy ani'l- münker* ilkesinin iyiyi emretmek, kötüyü engellemek anlamına değil, *iyiliği söylemek, anlatmak ve kötülüğü engellemek* anlamına geldiğini (s. 141), Kur'an'da İslâm'dan dönenin (mürted) öldürülmesini gerektirecek bir hüküm bulunmadığını (s. 143) ileri sürmektedir.

Bu değerlendirmelerinden sonra Akdemir, ikinci bölümün ikinci kısmında tevhid ve tevhidle ilgili kavramları ele alarak din, şirk, İslâm ve devlet kavramlarını açıklamaktadır. Rum Suresi'nin 30'uncu ayetine dayanarak gerçek dini dış dünyada yabancılaşmış din değil, fakat bozulmamış insan fıtratı, insan doğası, yani insanın yaratılış gereği doğasında taşıdığı ulvi değerler şeklinde tanımlamaktadır (s. 152). Yazar geleneğe uyarak şirki, *Allah dışında ilahlar edinip onları Allah'a ortak koşma* şeklinde tanımlamakta, fakat açıklamasında E. From'un üzerinde önemle durduğu *yabancılaşma* kavramını kullanmaktadır. Böylece yazar, İslâm dünyasında belki de ilk defa dini bir kavram olan şirk ile psikanalistlerin kullandığı yabancılaşma arasındaki ortak noktayı tespit etmiş, dahası şirkin psikolojik bir bozukluk olduğunu hissettirmiştir. Buna göre, içindeki ilahi nefes dolayısıyla sonsuz gizil güçlere sahip insan, kendini gerçekleştireceği yerde gücünü dış dünyadaki nesnelere, kurumlara ve insanlara yükleyip kendini onların kölesi haline getirmekte, kendini güçsüz kılmakta, doğasına ters düşmekte ve yabancılaşmaktadır; neticede hem kendisini, hem de başkalarını mutsuzlaştırmaktadır (ss. 152-53); çünkü yabancılaşma onu fanatikleştirmektedir (s. 154). İslâm ise, insanın doğasının arınması ve barışın egemen kılınması suretiyle işte bu yabancılaşmanın aşılmasıdır. İnsan doğası sürekli arındırılmalıdır; çünkü içinde yaşadığımız dünyanın toplumsal koşulları insanı sürekli biçimde yabancılaşmaya sürüklemektedir. Bu bağlamda yazar, Prof. Dr. Mehmet Paçacı'nın '*Allah'ın*

Krallığı Sendromu ve Günümüz Müslümanları' isimli makalesine atıf yaparak bu gerçeği unutan 20'nci yüzyıl Müslümanlarının İslâm'ı arınmadan çok siyasi egemenlik ile özdeşleştirdiklerini, bu yüzden Hz. İsa dönemi Yahudilerinin Allah'ın krallığını kurmak için gösterdikleri histerik tavırlara benzer tavırlar sergilediklerini ileri sürmektedirler (s. 157). Yazara göre, Müslümanların yapması gereken İslâm'ı asıl fonksiyonlarına irca ederek arınmaktır. Zira arınmış olanlar siyasete egemen olurlarsa, siyaset insanların lehine sonuçlar verir (s. 160).

Araştırmasının ikinci bölümünün üçüncü kısmında Salih Akdemir, laikliğin *devletin tarafsız olması, din ve düşünce özgürlüğünün gerçekleşmesi ve egemenliğin halka ait olması* ilkelerinde somutlaşan zorunlu sonuçlarının, tevhidin de zorunlu sonuçları olduğunu, hatta Kur'ân'ın bu ilkeleri 14 asırdan fazla bir zaman önce getirdiğini çeşitli ayetlere dayanarak ileri sürmektedir (s. 161). Son ilkeyi açıklarken hükmün sadece Allah'a ait olduğunu bildiren ayetlerin egemenlik ile hiçbir ilgilerinin bulunmadığını bağlamalarını dikkate alarak ispat etmeye çalışmaktadır (ss. 171-72). Bu esnada Kitap ehlinde söz ederken Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenlerin kafirler, fasıklar ve zalimler olduğunu bildiren Mâide Suresi'nin 44, 45 ve 48'inci ayetlerine dayanarak laik düzeni dinsiz kabul edenlere de cevap vermektedir. Getirdiği açıklamaya göre, bu ayetlerin indirildikleri dönemin özelliklerini taşıdıklarını asla gözardı etmemek gerekmektedir, bu metinleri günümüze aktarırken toplumsal gelişmeleri ve değişimleri unutmamak lazım gelmektedir, dini metinlerin asla değişmeyeceği iddiası bizzat Kur'ân'a göre doğru değildir ve nihayet Kur'ân ayetlerini günümüzde uygulayabilmek için lafzî yaklaşımdan çok amaçsal yaklaşım sergilemek kaçınılmazdır (s. 173-74).

Egemenlikle ilgili görünen ayetlere getirdiği yorumlarla İslâm'la laikliği uzlaştırmasının önündeki engelleri kaldırmayı hedeflediği anlaşılan Akdemir, Kur'ân'da öngörülen bedensel cezalara da temas etmektedir. Bazı yazarlar Kur'ân'ın bir çöl kanunu olduğunu, dolayısıyla modern dünyada yeri olamayacağını göstermek maksadıyla bu cezaları kasıtlı olarak İslâm'la özdeşleştirme gayreti içindedirler (s. 175). Oysa İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin de isabetle belirttikleri gibi, tevbe yol kesme dışında bütün had cezalarını düşürmektedir. Kur'ân'ın birçok ayetinde de tevbe edip durumlarını düzelterenlerin cezalarının düşeceği belirtilmektedir (s. 176-77). Kur'ân'a göre, tevbe edip durumunu düzeltme imkanı tanınmadan suçlunun cezalandırılması söz konusu olamaz. Bir suç için dört ayrı ceza öngören, dolayısıyla toplumsal şartlara göre Müslümanlara cezanın şeklini seçme imkanı tanıyan Mâide Suresi'nin 33'üncü ayeti Kur'ânî bir ceza teorisi için temel niteliğindedir (s. 179). Kur'ân'da hukukla ilgili ayetlerin az olması, bu konuyla ilgili sorunların çözümünün insanlara bırakıldığını göstermektedir. Kur'ân'a göre insanlar görüş alışverişinde (şûrâ) bulunarak problemlerini çözmelidirler (s. 182-84). O halde Kur'ân'a göre egemenliğin

kaynağı halktır. Hz. Muhammed'in kadınlardan bile biat alarak devlet başkanlığını onaylatması da açıkça bunu göstermektedir.

Netice olarak bu araştırmada, laiklikle Kur'ân'ın öğretileri uzlaştırılmaya, hatta günümüzdeki laiklik anlayışına aşkın bir boyut kazandırılmaya çalışılmakta, böylece bir yandan laik ülkelerde yaşayan Müslümanların devletleriyle ve toplumlarıyla barışık olmalarının temin edilmesi, diğer yandan da devlet yöneticilerinin laikliği laisizme dönüştürmemelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Yazarının ilahiyatçı bir bilim adamı olması, araştırmanın özellikle dini ilimler bakımından yetkin olmasını sağlamıştır. Araştırmada sunulan fikirler, laiklik adı altında toplumu rahatsız eden uygulamalara şahit olunan günümüzde toplumsal uzlaşmaya ve barışa katkı sağlamak isteyen herkes tarafından üzerinde düşünülmesi gereken fikirlerdir.